

Carola Nordbäck

När kyrkan blir på riktigt

Denna artikel handlar om historiens betydelse för vår förmåga att tolka nuet. Carola Nordbäck tar oss med på en resa i Tyskland i Luthers fotspår. En resa i minnets geografi till olika historiska minnesmärken som hjälper oss minnas och berätta och föra det som hänt vidare.

Jag har precis återvänt hem från en studieresa till Tyskland med en grupp teologie studerande vid Umeå universitet och försöker sortera de intryck som jag fått under resan.¹ De flesta deltagarna var blivande präster och färden gick till lutherdomens geografiska vaggas – Eisleben, Wittenberg och Torgau – platser där Luther levde och verkade. På dessa orter möts årligen lutherturister från hela världen för att fira reformationsdagen den 31 oktober. Sex dagar tillbringade vår grupp i Tyskland. Sex dagar fyllda av mänskliga möten och ett stort antal besök i kyrkor, slott och museer. Sex dagar av minnesbearbetning – både för oss som individer och som grupp.

Denna artikel handlar om historiens betydelse för vår förmåga att tolka nuet.² I vanliga fall undervisar jag i kyrko- och teologihistoria vid Umeå universitet. Dessutom bedriver jag forskning om hur vi använder historisk kunskap och hur människor orienterar sig i tid och rum med hjälp av sitt historiemedvetande. Kyrkohistorien blir ofta ett verktyg för att befästa och legitimera gruppidentiteter. Min fråga är: vilka slags berättelser bär upp de kollektiva identiteterna och hur relateras dessa till platser, ting och rum?

Minnets geografi

Minnets geografi och materialitet är fortfarande ett utforskat fält inom kyrkohistoria. Men faktum är att fysiska ting och platser har en central betydelse för vår förmåga att minnas, berätta och föra kollektiva identiteter vidare. Gruppidentiteter inrymmer därmed både narrativa och rumsliga dimensioner som sammantvinnas

och förstärker varandra. I denna geografiska minnesbank finns platser, byggnader och artefakter lagrade med kopplingar till såväl individuella som kollektiva minnen. Viktiga platser kan också accentueras ytterligare genom exempelvis minnesplattor, statyer, monument och gravstenar.³

Jag menar att detta sätt att utforska kyrkohistoria är viktigt både ur ett inomvetenskapligt och ur ett kyrkligt perspektiv. Kyrkan är nämligen oupphörligt engagerad i ett historiebruk. Genom att förstå hur historien används, presenteras och konsumeras kan vi också bli medvetna om kyrkans roll i denna process och i förlängningen också ta ansvar för den på ett tydligare sätt.

Att denna resa i Luthers fotspår på många sätt blev en studie av just de fenomen som min forskning berör gjorde vistelsen till en fascinerande och omtumlande upplevelse. Men jag hade inte förväntat mig att den också skulle beröra mig på djupet och erbjuda nya tankeredskap för en förståelse av Svenska kyrkans situation. Men faktum är att just detta oväntade skedde.

Byggnader, berättelser och minnen

Vår resa syftade till att ge studenterna en ökad inblick i historiska förhållanden genom att vi besökte sådana platser och minnesmärken som är

knippade med Luther ligger i den del av Tyskland som från 1949 till 1990 var Deutsche Demokratische Republik (DDR). Där finns de tydligaste rumsliga minnena av Luther i form av hans dopkyrka, bostadshus, grav, barndomsbygd etc. I valet mellan att antingen göra en historisk resa i reformationens tecken eller en resa i vilken viktiga aspekter av Tysklands efterkrigshistoria också integrerades föll valet på det senare alternativet. Resan skulle därför också ge gruppen möjlighet att bekanta sig med de historiska förhållandena under DDR-tiden och skapa förståelse för de nutida kyrkliga förhållandena i regionerna Sachsen-Anhalt och Sachsen.

Samtidigt som vår resa gick genom dagens Tyskland kan vår historiska exkursion beskrivas som en färd genom ett imaginärt minneslandskap. Sådana landskap bärs upp av minnen och berättelser och materialiseras via platser, ting och byggnader. När historiska byggnadsverk inte längre finns kvar blir i stället den geografiska platsen viktig. Ett exempel på detta är den mur som delade Berlin fram till 1990. Den existerar fortfarande i människors minnen, men är numera till största delen borta från stadsbilden. ”Här gick muren” säger de initierade till sina barn och till turisterna när de korsar den osynliga linje där muren en gång fanns. En person som vi ta-

”Ett utforskat fält inom kyrkohistoria”

viktiga i den lutherska reformationens historia. De platser som är för-

lade med menade att muren revs för hastigt. Men rivandet av muren var

samtidigt ett sätt att handgripligen förstöra ett förhatligt redskap som användes mot befolkningen under 40 års förtryck. I efterhand, när den kollektiva berättelsen om förtrycket skall formuleras, saknas det byggnadsverk som både symboliserade och iscensatte förtrycket. De platser där muren gick har upptagits av nya gator och hus. Området har förändrats och de rumsliga minnena har försvunnit. Men de människor som plågas av sina egna inre minnesbilder finns kvar.

Ett annat exempel på mötet mellan kollektiva minnen, identitet och materialitet i Berlin är *die Neue Synagoge* – den synagoga som färdigställdes och invigdes 1866 av liberala judar. Staden var under tiden före andra världskriget centrum för judarna i

ligger i en glasmonter i den judiska synagogans museum. Det föreställer Regina Jonas – en av de många människor som var verksamma i synagogan och som senare avrättades i Auschwitz. Med sorgsen blick tittar hon sammanbitet förbi kameran, bort mot något som vi inte kan uppfatta.

Första kvinnan som rabbin

Regina Jonas ordinerades och utnämndes till rabbin i Berlin 1935 och var då den första kvinna i världen som erhållit denna andliga ledarroll.⁶ Jonas förklarar varför hon blev rabbin på följande sätt: "If I confess what motivated me, a woman, to become a rabbi, two things come to mind. My belief in God's calling and my love of humans. God planted in our heart

ka vår syn på det förflutna, oss själva eller framtiden. Rabbin Elizabeth Tikvah Sarah beskrev detta i ett tal inför The Jewish Historical Society i Brighton & Hove Branch, 2010:

We cannot know if Regina Jonas would have made a special contribution to Jewish life if she had been one of many and European Jewry had not been rounded up and slaughtered. The chain was broken. But today, women rabbis, who now make up half of the progressive rabbinate in Britain, are creating a new chain, and as we do so, we are proud to restore a missing link with our past: Frauline Rabbiner Regina Jonas – zichronah livrachah, "may her memory be for a blessing".⁹

Det återupptäckta minnet av Regina Jonas har därmed fått djupgående konsekvenser för de kvinnliga rabbinernas sätt att uppfatta sig själva, sin historia och därmed också sin identitet. Här ser vi hur både den kollektiva och den gemensamma identiteten påverkas av människors föreställningar om det förflutna.

Även för den nya synagogan i Berlin innebar murens fall att en successiv glömska vändes till ett aktivt minne. Byggnaden restaurerades och återinvigdes år 1995. Den fyller idag samma funktion som den en gång byggdes för. Judar samlas för gudstjänster i byggnadens övervåning. Men synagogan fick också nya funktioner under 1990-talet. Den blev säte för Centrum Judaicum Foundation – en stiftelse som arbetar för att sprida kunskap om judisk historia och kultur. Stiftelsen beskriver sig som "a link connecting the past and the future".¹⁰ En viktig del av dess arbete är att samla, arkivera och publicera historiska dokument och på så sätt bevara minnet av de judar som avrättades under Förrintelsen och föra det till eftervärlden.¹¹ I denna byggnad – som i sig själv materialiserar minnet av den judiska befolkningen i Berlin – pågår således också ett systematiskt minnesarbete. Minne, identitet och materialitet vävs samman i försöken att inte släppa taget om dem som dog – att inte låta dem försvinna i glömskan.

”Den första kvinna i världen som erhållit denna andliga ledarroll”

Tyskland och totalt levde ca 160 000 judar i Berlin. Synagogans stora samlingsal var byggd för att inrymma 3 200 personer och var den största judiska gudstjänstlokalen i landet.⁴

”Vergesst es nie” står skrivet på synagogans fasad. Glöm det aldrig. Orden och platsen träffar besökaren likt tids-pilar. Endast delar av den ursprungliga synagogan återstår, däribland den ståtliga fasaden, entréhallen och en mindre samlingsal som nu är museum. Men den magnifika sal där gudstjänsten brukade hållas förstördes i samband med andra världskriget. De människor som byggde synagogan är borta. Av den ursprungliga judiska befolkningen i Berlin återstod endast 8 000 judar efter andra världskriget.⁵ Där gudstjänstsalen låg finns i dag bara ett tomrum. Genom att låta rummet förbli tomt reserveras denna plats för minnet av det faktiska rum som en gång fanns där och för minnet av de människor som verkade i synagogan. Där tydliggörs också förlusten av minnen som vi aldrig fått – minnen vi saknar.

Kvar på min näthinna finns dock minnet av ett svartvitt fotografi som

skills and a vocation without asking about gender. Therefore, it is the duty of men and women alike to work and create according to the skills given by God.”⁷ Hon verkade som rabbin ända till 1944 då hon fördes till Auschwitz. Först var hon verksam i den nya synagogan och senare i Theresienstadt där hon föreläste, predikade och även samarbetade med Viktor Frankl för att hjälpa människor i deras utsatta situation.

Regina Jonas livsgärning föll tyvärr i glömska efter kriget. Först efter murens fall blev de östtyska arkiven tillgängliga och man fann dokument som skildrade hennes öde. Sex decennier efter hennes död kom den första biografien som skildrar hennes liv. Författaren är en annan kvinnlig rabbin – Elisa Klapheck.⁸ Genom hennes insats kan vi idag minnas Regina Jonas. Detta illustrerar samtidigt hur sköra de kollektiva minnestrådarna kan vara. När de brister försvinner människor bort ur det kollektiva minnet och därmed förlorar vi tillgången till deras erfarenheter, drömmar och handlingar. De kan inte längre påver-

Våra resmål Eisleben, Wittenberg och Torgau präglas av den omfattande lutherturismen. I denna turism samverkar olika krafter. Det är exempelvis angeläget för Evangelische Kirche in Deutschland (EKD) att påminna människor om kyrkans historia och det lutherska arvet. Men historiebruket runt Luther är inte bara en fråga för kyrkan. Det kommersiella historiebruket är en viktig inkomstkälla för många människor. Restauranger, hotell, museer och transportföretag samverkar för att locka turister och tillhandahålla service. Souvernirbutikerna erbjuder till exempel lutherkapsylöppnare, lutherkakor samt kastrullunderlägg och fingerborgar med lutherbilder på. Uppfinningsrikedomen är stor och utbudet växer. Just nu pågår förberedelserna inför det stora reformationsjubileet år 2017. Kyrkor renoveras och husfasader putsas. Lutherkitschen i butikerna lyfts till nya nivåer samtidigt som EKD försöker se jubileet som ett tillfälle till teologisk vitalisering.

Christian Führer och Evangelische Kirche in Deutschland

Lutherindustrin fick oss att reflektera över hur samhällen och kyrkor förvaltar kollektiva minnen. Vilken funktion fyller egentligen lutherkultens ikonisering och idealisering? Det blev tydligt att historiebruket kan erbjuda en särskilt konstruerad förflutenhet där det som är motsägelsefullt suddas ut och människors komplexitet ersätts av glansbilder.

Men historiebruk kan också vara av annat slag. Det kan erbjuda platser för reflexion och eftertanke. Ett sådant exempel är Zeitgeschichtliches Forum i Leipzig, där vi inledde vår resa. I detta museum ges en fördjupad bild av utvecklingen i Tyskland från andra världskriget till murens fall. Där skildras också den viktiga roll som kyrkan spelade i samband med den fredliga revolutionen. Som exempel kan nämnas de måndagsböner för fred som prästen Christian Führer tog initiativ till i Nikolaikirche i Leipzig under 1980-talet. Bönestunderna samlade många människor och kom att bli utgångspunkten för

en massiv protest byggd med enbart fredliga medel. ”Vi hade planerat allt. Vi hade förberett oss för alla slags angrepp. Men inte för ljus och böner” berättade Horst Sindermann, en av det forna Östtysklands högst uppsatta kommunistpolitiker.¹² Christian Führer blev ledare för detta andliga uppror. Han är idag – enligt vår guide dr Siegemund i Nikolaikirche – näst efter påven, den mest kände religiöse ledaren i denna del av Tyskland.

En kyrka bör stå på egna ben, menar Christian Führer. Hon hör inte hemma i knät på den politiska makten, utan på gatan, bland människor. Hon vågar vara politisk genom att ta ställning mot orättvisor och förtryck – men hon är aldrig partipolitisk. Hon erbjuder ett fritt andligt rum och kan fungera både som en fristad och som

”Hon hör inte hemma i knät på den politiska makten, utan på gatan, bland människor”

en plats för förändring. Kyrkan skall vara en motkraft mot sådana faktorer i samhället som verkar nedbrytande. I en intervju motiverar Führer sin kyrkosyn på följande sätt:

What motivated me was Jesus' saying "You are the salt of the earth", which means that you must get involved; you cannot stay in your church. You must get involved in this situation; the salt must be inserted in the wound, in the place that is not in order, that is sick. That's where you must go. This thought to get involved in politics is a thought that Jesus already voiced in the parable of the Good Samaritan. Someone is beaten and lies there, those who beat him are gone, and now two people coming from temple are approaching, are looking the other way and walking away. Jesus says that they are guilty, not because they did not do anything, they did not beat him, but they did not help him. If we just leave the world alone and do not get involved, we are just as guilty as those two, as Jesus

*said in that parable, who looked the other way and did not want to hear about it. You must get involved, because you are the salt of the earth.*¹³

I samband med ett studiebesök vid Evangelisches Predigerseminar i Wittenberg fick vi en djupare inblick i de villkor som kyrkan för närvarande arbetar under. Här utbildas både präster inom den reformerta och den lutherska kyrkan. EKD befinner sig i en bekymmersam situation sett till antalet medlemmar. Särskilt låga är medlemstalen i de områden som tidigare låg i DDR. I exempelvis Sachsen tillhör ca 20 % av befolkningen EKD. I vissa städer och byar är siffrorna ännu lägre, mellan 8 och 15 %. Denna utveckling kan ses som ett resultat av Tysklands politiska 1900-talshistoria.

Människor har levt under två kyrkofientliga diktaturer. Christian Führer beskriver det på följande sätt:

*They grew up in two consecutive atheist dictatorships. They grew up with the Nazis who were preaching racism, the master race, prepared for war, and replaced God with Providence, as Hitler liked to say. They also grew up with the Socialists preaching class struggle and vilified the church by saying Jesus never existed, that's all nonsense and fairy tales, legends, and your talk about nonviolence is dangerous idealism; what counts is politics, money, the army, the economy, the media. Everything else is nonsense. And the people were brainwashed like this for years and grew up with that.*¹⁴

Führers historiebeskrivning ovan delas av många inom kyrkan. Samma tolkningsmodell gavs exempelvis av företrädarna för Evangelisches Predigerseminar i Wittenberg. Men hur bygger man en kyrklig verksamhet

när endast en handfull familjer i en hel by deltar i församlingens verksamhet? Hur gör man när intresset för kyrkan har minskat så mycket att den tycks vara omgärdad av en kollektiv glömska? Den beskrivning som rektor Kasparick gav av kyrkans nuvarande strategi genomsyras av ett förhållningssätt som utgår från ett underifrånperspektiv. Kasparicks budskap var att kyrkan måste gå ut bland människor, dela deras erfarenheter och tala deras språk. Kyrkan skall också lyssna mer än hon talar. Autenticitet föds nämligen via handlingar. Kasparicks sätt att tala om kyrkans roll har tydliga paralleller i Führers kyrkosyn:

*The next thing is that throne and altar do not belong together. That is a huge mistake that the church made during the past century. No, the street and the altar belong together, just as Jesus did not hide in the temple, but was mingling out in the street, in the houses and on the plazas. We as a church must go into the street and let the street come into the church.*¹⁵

Vi åkte till Tyskland för att få veta mera om en 1500-talsreformator – och mötte vår egen tids centralgestalt för kyrklig förnyelse i östra Tyskland. Detta blev särskilt tydligt på reformationsdagen då vi deltog i en gudstjänst i Stadtkirche i Wittenberg. Till vår glädje predikade den numera pensionerade men fortfarande verksamme Christian Führer. I sin predikan tvinnade Führer samman analyser av Tysklands aktuella situation med reformationshistorien och beskrivningar av 1980-talets fredliga revolution i DDR. Denna typ av historiska analogier är ett historiebruk som är vanligt inom lutherska reformrörelser och utgör ett effektivt sätt att befästa rörelsens lutherska identitet.

Våra möten med EKD ställde oss inför frågor om hur teologisk förändring sker inom en kyrka. Det framstår som om den teologiska omvandlingen och förändringsprocessen i östra Tyskland har skett på grund av samhällets kris. Intensivt och med stor kraft beskrev Führer i sin predikan

på reformationsdagen den historiska utvecklingen i samband med den fredliga revolutionen. Det kan beskrivas som ett mirakel att tiotusentals människor sökte sig till kyrkor, deltog i bönerna, demonstrerade och valde den fredliga vägen. ”Alles ist möglich” var hans historiska slutsats och budskap till alla de människor som kommit för att lyssna. Allt är möjligt!

Det var en stark upplevelse att under resan ta del av de tyska erfarenheterna av fredliga revolutionen. En av gruppdeltagarna beskrev det som att *kyrkan blev på riktigt* i samband med det som skedde i Leipzig under 1980-talet. Jag funderade mycket över detta uttryck. En kyrka som är på riktigt är enligt min tolkning en kyrka som i sitt handlande är autentisk. En sådan kyrka vågar beröra samhällets smärtpunkter och lyfta fram dem i ljuset. En kyrka som är på riktigt hycklar inte. En kyrka som är på riktigt försöker sätta ord på längtan, smärta och sorg med ett språk som överbryggat avstånd mellan människors teologiska kunskapsnivåer och skilda livserfarenheter. Hon söker sig till samhällets plågade och utsatta. Hon är lika solidarisk i handling som hon är i ord. Det är en kyrka på riktigt.

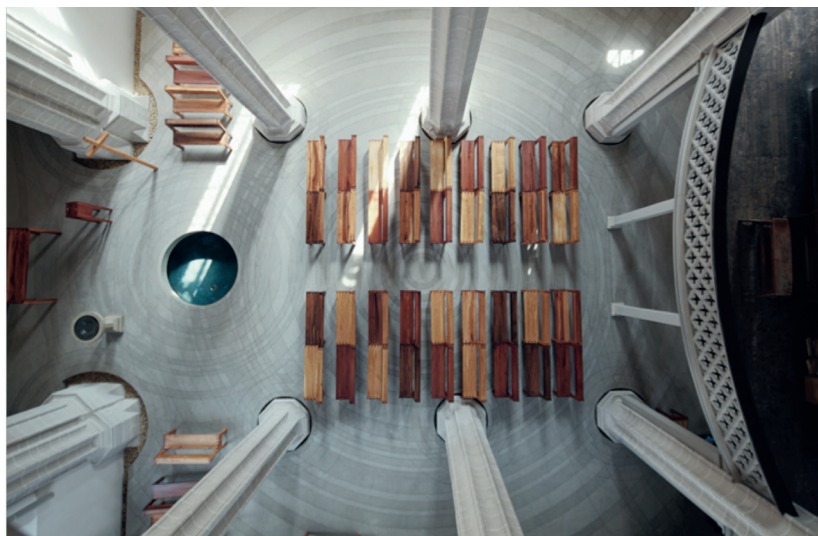
Führers tankar om kyrkans roll i Tyskland gav också inspiration att

tänka vidare kring kyrkans roll i Sverige. Givetvis finns stora skillnader mellan de kyrkliga förhållandena i de båda länderna men där finns också likheter. Svenska kyrkan försöker idag stå på egna ben, efter femhundra år av symbios med den politiska makten. Att hitta nya vägar framåt och tankeredskap för självförståelse tar tid. Den kyrkosyn som Führer förespråkar kräver dessutom stort mod. Men vem har sagt att det skall vara lätt att vara kyrka på riktigt?

Führers påstående att allt är möjligt ger hopp. Det tog jag med mig hem och det vill jag föra vidare. Att våga möta människors nöd och förändrade samhällsförhållanden via en egen transformation kan bidra till att en ny spiritualitet växer fram och nya gemenskapsformer föds inom kyrkan. Kriser kan ses som katastrofer men de kan också betraktas som möjligheter. Men även här krävs mod.

Att minnas och berätta

I efterhand kan man säga att resan har alstrat en djupare förståelse för hur historiebruk fungerar. Men kom vi närmare Luther genom denna historiska exkursion? Både ja och nej. När vi stod inför den gulnade vaxavgjutning av hans händer och dödsmask som bevaras i Marktkirche i Halle an der Saale kände nog flera

Petrikerche, Lutherstadt Eisleben. Titel: ”Der göttliche Blick”. Fotograf: Frank-Heinrich Müller, Leipzig.

gruppdeltagare att vi kom lite närmare än vi egentligen ville komma. Denna närkontakt skapade snarare en ökad distans. Kanske kom vi istället närmare Luther när vi fick möta de människor som – liksom han själv gjorde – har försökt att förändra och utveckla kyrkan genom att sätta Kristus i centrum, betona Guds oändliga nåd, försvara människors frihet och betona varje människas individuella ansvar och värde. Men denna slutsats baseras förstås på mitt eget sätt att förstå Luther och välja ut aspekter av hans teologi som är meningsbärande också för mig. Det är ett selektivt urval – liksom det är för varje individ som försöker förstå och göra Luther meningsfull för vår egen tid.

Resan var nog snarast en lärorik vistelse i ett omfattande och fascinerande historiebruk som utgörs av konstruktioner, tolkningar och reproduktioner av äldre lutherbilder. Med utgångspunkt i insikten att historiebruk är ett viktigt inslag i formandet av kollektiva identiteter blir det också uppenbart att den som äger tolkningsföreträdet och därmed kan sortera och påverka de kollektiva minnena är i besittning av ett kraftfullt redskap för att påverka andra människor. Här fogas också de platser jag beskrivit i artikeln samman. De förenas genom att de alla har påverkats av det lutherska historiebruket.

Kristalnatten

Under Kristalnatten – natten mellan nionde och tionde november 1938 – förstördes delar av den nya synagogan i Berlin när den sattes i brand av nazister.¹⁶ Ett par dagar senare publicerade biskop Martin Sasse, ledare för Evangelisch-Lutherische Kirche i Thüringen en pamflett med titeln ”Martin Luther über die Juden: Weg mit ihnen!” (”Martin Luther om judarna: Bort med dem!”). I denna skrift citerar han Luthers antijudiska skrift från 1543, ”Von den Juden und ihren Lügen” (”Om judarna och deras lögn”). Med hänvisning till Luthers uppmaning att bränna judiska synagogor försökte biskop Sasse legitimera de skändningar av

judiska synagogor som skett under Kristalnatten. Nazisterna hade enligt Sasse bara utfört det som Luther uppmanat människor att göra och nazisterna var därmed goda kristna.¹⁷ Sasses skrift inleds med orden: ”Den 10 November 1938, på Luthers födelsedag, brinner synagogorna i Tyskland” och beskriver Luther som den störste antisemiten i sin tid.¹⁸

Sasse var inte unik. Detta sätt att använda Luther för antisemitiska syften var vida spritt under 1930-talet i Tyskland.¹⁹ Det illustrerar samtidigt historiebrukets legitimerande funktion och de fasansfulla konsekvenser som historiebruk kan medverka till. Det alstrar nämligen också en handlingsdisposition hos dem som accepterar en bild av det förflutna. Människornas självbild och verklighetsuppfattning formas därmed i en specifik riktning. Detta gäller all slags historiebruk, oavsett om det leder till

fredliga och toleranta handlingar eller till hat och förföljelse.

Men alla accepterade inte det lutherska historiebruk som Sasse tillämpade. En av dem som tydligast tog avstånd från den typ av protestantisk antisemitism som Sasse och många andra utövade var den lutherske prästen Dietrich Bonhoeffer. Hans vägran att inkorporera antisemitism i sin kristna tro illustrerar att det till slut kommer an på varje individ att välja och att det faktiskt finns en valmöjlighet.²⁰ De olika valen leder också till skilda handlingar och konsekvenser. Bonhoeffers kamp mot nazismen ledde till slut att han avrättades 1945 på order av Adolf Hitler.²¹

Sasses sätt att sammankoppla nazism och lutherdom var en form av historiebruk som legitimerade våldshandlingar riktade mot en utsatt och diskriminerad grupp. Men historie-

bruk kan också fungera i motsatt riktning. Det kan inspirera till solidaritet med svaga och utsatta grupper och visa på nya vägar att möta de utmaningar som kyrkan står inför. Bonhoeffers skrifter och livshistoria har exempelvis inspirerat många kristna.²² Minnet av hans kamp levde också vidare i Tyskland och hans tankar om kyrkans solidaritet med utsatta människor bildade utgångspunkt för många yngre präster. En av dem som kom över de sällsynta utgåvorna av Bonhoeffers verk i DDR var nämligen prästen Christian Führer. Han inspirerades till att forma en kyrkosyn som på flera punkter anslöt till Bonhoeffers tankar.²³ Bonhoeffer menar att ”kyrkan är endast kyrka, när den är till för andra”.²⁴ Han hävdar också att kyrkan måste kunna bli politisk men aldrig partipolitisk. När människor far illa i ett samhälle är det kyrkans ansvar att tala och att handla.²⁵

”Detta sätt att använda Luther för antisemitiska syften var vida spritt”

På dessa punkter finner vi viktiga paralleller till Christian Führers sätt att formulera kyrkans uppgift i det tyska samhället.²⁶ Här finner vi sådana tankar som i förlängningen leder till handlingar som måndagsböerna i Nikolaikirche i Leipzig under 1980-talet. Här finner vi också slutligen den innersta meningen i uttrycket när kyrkan blir på riktigt.

Kyrkan som rum

Jag har i denna artikel berört viktiga principiella frågor om relationen mellan identitet, minne och materialitet. Jag har också gett exempel på hur historiebruk kan legitimera såväl inkluderande som exkluderande identitetsprocesser. Som avslutning vill jag ta er med till den kyrka där lutherdomen tog sin början och som därmed utgör en symboliskt viktig plats för lutheraner över hela världen. Jag syf-

tar på St Petri-Pauli-Kirche i Eisleben – den kyrka där Luther själv döptes 11 november 1483. I Tyskland kallas denna kyrka också för dopkyrkan – Die Taufkirche.²⁷ Vad för slags budskap och identitet förmedlas där?

Die Taufkirche har nyligen renoverats och återinvigdes i april 2012. Efter att vi hade vandrat genom en rad kyrkor präglade av 1600-, 1700- och 1800-talsarkitektur mötte vi slutligen ett kyrkorum som talade till oss från vår egen tid. Detta möte mellan äldre och yngre formspråk är sällsynt harmoniskt och vackert. Den sengotiska kyrkans stenvälv möter den avskalade estetik som de nya inslagen i kyrkorummet präglas av och resultatet blir en syntes där vår tids existentiella frågor och behov formuleras med ett mycket gripande teologiskt symbolspråk.

Kyrkorummet har nämligen i samband med renoveringen fått ett nytt centrum. Framför altaret har man byggt en cirkelrund 2,20 meter bred och 70 cm djup dopbrunn. Denna brunn symboliserar det levande vattnet och utgör kyrkans andliga mittpunkt. Vattnet är i ständig rörelse. Kyrkan har också fått ett nytt golv av sandfärgad betong. I betongen har man format cirkelmönster som överlappar varandra. Dessa cirklar utgår från dopbrunnen och rör sig genom kyrkorummet. De fortsätter sedan ut genom kyrkporten. Via golvets mönster tycks varje besökare som träder in i kyrkan föras mot brunnen/källan.

Ekumenisk grundtanke

Renoveringen har präglats av en ekumenisk grundtanke. Kring dopbrunnen förenas de kristna konfessionerna kring något de har gemensamt – dopet. I Martin Luthers dopkyrka – den plats där den kollektiva identiteten skulle kunna vara som snävtast – fann vi något annat. I stället för en konfessionellt avgränsad gemenskap mötte vi en stor glädje och stolthet över det lutherska arvet men också ett bejakande av en övergripande allmänkristen identitet.

Kyrkorum sänder ut budskap om vad kyrka är och vad hon bör vara. I Luthers dopkyrka fann vi en öp-

pen källa, tillgänglig för alla som vill dricka ur den. Det minnet bar vi med oss hem. Tiden har gått och allhelgonahelgen är nu förbi. Men hågkomstens och minnenas tid fortsätter alltjämt. Att minnas och att berätta är nämligen omistligt för oss människor.

CAROLA NORDBÄCK

TD, FD, docent i kyrkohistoria, Åbo Akademi och Umeå universitet

Noter

- 1 Resan var arrangerad av en lärare vid universitetet – Thomas Girmalm – som också själv deltog som gruppleddare.
- 2 Jag vill även rikta ett varmt tack till de vänner, kollegor och studenter som har läst, diskuterat och gett synpunkter på texten.
- 3 Rodell, Magnus, "Monumentet på gränsen. Om den rumsliga vändningen och ett fredsmonument", i *Scandia* 2008(74):2; Cronqvist, Marie, "Spatialisera alltid! Rumets återkomst i de historiska vetenskaperna", *Scandia (Lund)*. 2008(74):2; Sjögren, Karin, "Landskap och plats mellan minne och myt", i *Minne och myt. Konsten att skapa det förlutna*, Berggren, Åsa, Arvidsson, Stefan och Hållans, Ann-Mari (red), Lund, 2004; Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*, 2. uppl., Lund, 2009.
- 4 Stiftung Neue Synagoge – Centrum Judaicum, www.cjudaicum.de/en/history (2012-11-01), Synagogue Oranienburger Strasse, www.or-synagoge.de/html/en_history.htm (2012-11-01)
- 5 Jüdische Gemeinde zu Berlin, www.jg-berlin.org/en/about-us/history.html. Där står att "of Berlin's one-time population of 160,000 Jews, 55,000 were murdered, 7,000 committed suicide, 90,000 emigrated, 8,000 were liberated" (2012-11-01)
- 6 Ohlander, Ann-Sofie, "Den första kvinnliga rabbinen", i *Dagens Nyheter*, 2008-04-16.
- 7 Jewish Women's Archive, jwa.org/encyclopedia/article/jonas-regina (2012-11-01)
- 8 Klapheck, Elisa, *Fräulein Rabbiner Jonas. The story of the first woman rabbi*, San Francisco, 2004.
- 9 Tikvah Sarah, Elizabeth, Fraulein rabbiner Regina Jonas, 1902-1944. The first woman rabbi. Föredraget är hämtat 2012-11-02 från hemsidan för Brighton and Hove Progressive Synagogue. www.brightonandhoveprosynagogue.org.uk/lectures-and-talks/fraulein-rabbiner-regina-jonas-1902-1944-the-first-woman-rabbi
- 10 Stiftung Neue Synagoge – Centrum Judaicum, www.cjudaicum.de/en/foundation (2012-11-01)

11 Stiftung Neue Synagoge – Centrum Judaicum, www.cjudaicum.de/en/foundation (2012-11-01)

12 Evangelisch-Lutherischen Kirchengemeinde St. Nikolai – St. Johannis i Leipzig. www.nikolaikirche-leipzig.de/englisch-topmenu-100/63-the-events-in-fall-1989/64-the-events-in-fall-1989. Texten är författad av Christian Führer (2012-11-01)

13 Public Broadcasting Service. Religion & ethics news weekly, www.pbs.org/wnet/religionandethics/episodes/november-6-2009/the-rev-christian-fuhrer-extended-interview/4843 (2012-11-01)

14 Public Broadcasting Service. Religion & ethics news weekly, www.pbs.org/wnet/religionandethics/episodes/november-6-2009/the-rev-christian-fuhrer-extended-interview/4843 (2012-11-01)

15 Public Broadcasting Service. Religion & ethics news weekly, www.pbs.org/wnet/religionandethics/episodes/november-6-2009/the-rev-christian-fuhrer-extended-interview/4843 (2012-11-01)

16 Krinsky, Carol H., *Synagogues of Europe. Architecture, History, Meaning, Mineola, NY: Dover*, 1996, s. 270.

17 Heschel, Susannah, "Kristallnacht and Its Aftermath within the German Protestant Church", i *Jewish quarterly Winter* 2008:212

18 Digital archives Marburg (DigAM). www.digam.net, www.digam.net/dokument.php?ID=8498&PHPESSID=d5cafa321f406dbbf42b874c9c6fdb04 (2012-11-09)

19 Heschel, 2008.

20 Lind, Martin, Dietrich Bonhoeffer. Tankar om en 1900-talsmartyr, Örebro, 2006, s. 168ff.

21 Lind 2006, s. 9f.

22 Om det omfattande historiebruket kring Dietrich Bonhoeffer, se Hayes, Stephen R., *The Bonhoeffer phenomenon. Portraits of a protestant saint*, Fortress press, Minneapolis, 2004.

23 Kulish, Nicholas, "A Clergyman of the Streets Leaves His Historic Pulpit" i *The New York Times*, 2008-01-12

24 Lind, 2006, s. 72; Führer, Christian, *Und wir sind dabei gewesen*, Ullstein Verlag GmbH, 2012, s. 264. Führer citerar Bonheffer, "Kirche ist nur kirche, wenn sie für andere da ist".

25 Lind 2006, s. 64f.

26 Matsche, Thomas, "Pfarrer Christian Führer. Abschied einer Wende-Ikone", i *Stern* 2008-03-31

27 Evangelische kirche in Mitteldeutschland. Zentrum Taufe Eisleben. www.zentrum-taufe-eisleben.de (2012-11-12)

★ Även publicerad på hemsidan